

AGTERGRONDE VAN DIE CONVENT VAN WEZEL (1568) EN DIE SINODE VAN EMDEN (1571)

DRS. S. J. BOTHA

*Lesing gehou by die Kongres van die Kerkhistoriese Genootskap van die Nederduitsch Hervormde Kerk, 1971.

Inleidend:

Hoewel nóg Wezel nóg Emden in die Nederlande geleë is, is dit tog belangrike name in die geskiedenis van die Nederlandse Hervormde Kerk omdat daar die grondslag vir die Hervormde Kerk as geheel gelê is¹). Daar is die Calvinistiese gemeentes van die Nederlande byeengebring en die grondslae gelê vir die presbiteriaal-sinodale vorm van Kerkregering vir die Nederlandse Kerk. So is gebou aan 'n hegte kerklike organisasie wat, tesame met die kwaliteit van die Calvinistiese predikante, belangrike faktore was wat daartoe bygedra het dat die Calvinistiese Reformasie in die Nederlande geseëvier het²). Inderdaad was Wezel en Emden se invloed nie beperk tot die Nederlandse Kerk alleen nie, maar het die invloed wat vandaar uitgegaan het die Calvinisme ten goede gekom in gebiede waar dit tot op daardie stadium nog nie behoorlik gevestig was nie³).

Word gelet op die jare waarin hierdie Convent en Sinode byeengekom het, naamlik 1568 en 1571, dan moet opgemerk word dat hierdie byeenkomste plaasgevind het: „in de allerdonkerste jaren, waarin ieder die met zijn verstand te rade ging, de zaak van het Evangelie in Nederland als verloren moest beschouwen”⁴). Dit sê veel vir die geloofsmoed van die vadere dat hulle juis in hierdie jare die organisasie van die kerk ter hand geneem het en dit dui beslis ook daarop dat hulle die uiterlike orde van die kerk nie as 'n saak van tweederangse betekenis beskou het nie.

Hoewel die Sinode van Emden die eerste Nasionale Sinode van die Nederlandse Hervormde Kerk was, is by die Convent van Wezel noodsaaklike voorarbeid verrig wat die weg gebaan het

1) H. Berkhof, *Geskiedenis der Kerk*, Nijkerk 1950°, blz. 218.

2) A. D. Pont, *Die Groot Sinode van Dordrecht 1618*, Artikel in *Hervormde Teologiese Studies*, Jaargang 25, Afl. 2, bls. 77.

3) Hier kan daarop gewys word dat die Convent van Wezel beslis daartoe meegewerk het dat die Calvinisme in hierdie Duitse stad aan die Ryn getriomfeer het. Sien J. de Jong, *De Voorbereiding en Constituering van het Kerkverband der Nederlandsche Gereformeerde Kerken in de Zestiende Eeuw*, Groningen 1911, blz. 213 vv.

4) H. Berkhof, a.w., blz. 218-9.

vir die hou van 'n Nasionale Sinode en die totstandkoming van 'n gekonstitueerde kerkverband. Emden moet dus gesien word teen die agtergrond van Wezel⁵⁾.

Wat Wezel self aanbetref is daar die belangrike standpunt gehuldig dat kennis geneem moes word van die raad van ander Gereformeerde Kerke⁶⁾ asook wat die „gestadige gewoonten”⁷⁾ in die kerk self was. Dit beteken dat die vraag oorweeg sal moet word watter bestaande kerkordelike reëlings op die besluite van die Convent van Wezel 'n invloed kon gehad het.

Om 'n geheelbeeld van die agtergronde van Wezel te kan kry, sal egter ook 'n kort oorsig oor die opkoms van die Calvinisme in die Nederlande nodig wees.

Oorsig oor die opkoms en vestiging van die Calvinisme in die Nederlande tot 1568.

In die vyftiende eeu het die Nederlande, vandag bekend as Nederland en België, uit sewentien los samehangende gewestes bestaan as deel van die Duitse ryk en van Frankryk. In 1478 het hierdie verskillende provinsies deur huwelik die eiendom geword van die Habsburgse vorstehuis en so 'n onderdeel van die Spaanse monargie⁸⁾. Karel V (1500-1558) wat Hertog van Bourgondië, heer van die Nederlande (1506), koning van Spanje (1516) en keiser van die Duitse ryk (1520) was, wou al sy gebiede tot een magtige ryk, met een heerser en een geloof (Rooms-Katoliek) opbou⁹⁾. Sy seun en opvolger Filips II, wat nog meer fanatiek Rooms was, het Karel se beleid voortgesit. Beide het die hervorming daarom teengestaan en dit met geweld probeer uitroei. Teen hierdie politieke agtergronde moet die opkoms van die hervorming in die Nederlande gesien word.

Die Calvinisme was die vierde, maar dan die belangrikste en uiteindelik oorheersende hervormingstroming in die Nederlande en was in vele opsigte ook die erfgenaam van die drie min of meer voorafgaande strominge van die Lutheranisme, die eie Nederlands-Reformatoriese en die Anabaptisme¹⁰⁾.

⁵⁾ J. de Jong, a.w., blz. 211.

⁶⁾ Dit blyk duidelik in die inleiding van die Wezelse artikels waar gestel word: „waar over raadgepleeg is by de bestaande Geref. Kerken in andere plaatsen”. Sien G. H. Kersten, *Kerkelijk Handboekje*, Utrecht 1961², blz. 9.

⁷⁾ G. H. Kersten, a.w., blz. 13, „de gestadige gewoonten der Kerken” word as derde bron van die kerklike reg genoem. Die eerste twee is die Woord van God en die gebruike of voorbeelde van die apostels.

⁸⁾ Sien hier J. N. Bakhuizen van den Brink en J. Lindeboom, *Handboek der Kerkgeschiedenis*, 'S-Gravenhage 1946², Deel II, Blz. 4 vv. asook G. de Haas, *Vaderlandsche Geschiedenis*, Groningen 1951¹⁶, blz. 35 vv.

⁹⁾ Hierdie gedagtes van Karel V was die destyds bekende beginsel van „Une foi, un roi, une loi”. Vgl. Roland Bainton, *The Reformation of the Sixteenth Century*, Londen 1965², p. 141.

¹⁰⁾ Onder die eie Nederlands-Reformatoriese stroming kan die Sakramentariërs genoem word. Later het uit hierdie stroming die sogenaamde Nasionaal-Gereformeerde groep gegroei. Sien J. N. Bakhuizen van den Brink e.a., a.w., blz. 178-181.

Ten spyte van die druk van vervolginge waaronder die Calvinisme in die Nederlande sy intrede gedoen het, het dit vanweë sy beginselvastheid, strydbaarheid, innerlike krag en organisasievermoë vinnig gegroei en uiteindelik die leidende rol verkry. Deur sy positiewe en aggressiewe stellingname in die politiek, kon die Calvinisme sy aanhangers uit alle lae van die bevolking trek en kon hy later die saak van die opstand teen die Spaanse oorheersing verenig met die saak van die protestantisme¹¹). Dit is nie presies duidelik hoe en wanneer die Calvinisme in die Nederlande geplant is nie. Seker is in elk geval dat dit in die Suidelike Nederlande eerste vaste voet gekry het, vroeg in die veertiger jare van die sestiende eeu, waar 'n hele aantal Franssprekende en Vlaamse gemeentes tot stand gekom het¹²). Al hierdie gemeentes het egter onder die algemene naam van „eglises Wallones” bekend gestaan¹³).

Vanweë die vervolginge moes talle reeds baie vroeg al vlug na Holland, Zeeland, Oos-Friesland, Kleefslan, die Paltz en ook Engeland¹⁴). Resultaat hiervan was dat die Calvinisme na die Noordelike Nederlande oorgeplant is, terwyl ook buite die Nederlande talle vlugtelinggemeentes tot stand gekom het, wat weer op hulle beurt bevrugtend en selfs beslissend ingewerk het op die hervorming aldaar¹⁵). Teen 1555 was die Calvinisme reeds die sterkste en invloedrykste van die genoemde strominge wat die kerkhervorming in die Nederlande ter hand geneem het.

Die jaar 1555 was egter ook die jaar waarin Filips II die heerskappy oor die Nederlande van sy vader oorgeneem het. Hy het Karel V se beleid van 'n gesentraliseerde en outoritêre regeeringsvorm vir die Nederlande oorgeneem en selfs verskerp. Juis deur hierdie regeeringsvorm wou Karel V in 'n meerdere mate Filips II die hervorming onderdruk en uitroei¹⁶).

Hierdie staatkundige maatreëls van Karel en Filips het egter 'n nasionale verset in die Nederlande ontlok omdat dit meegebring het dat verskillende privileges en voorregte wat vroeër deur die gewestelike en plaaslike owerhede verkry was, hulle nou totaal ontnem is¹⁷). Vanweë die wrede en bloedige ver-

11) Sien W. J. Kooiman, *In godes vrees te leven (Nederlanden)*, in *De Reformatie in Europa*, onder redaksie van Oskar Thulin, Baarn 1968, blz. 245. Vgl. ook R. H. Bremmer, *Van Opstand tot Koninkryk*, Amsterdam 1969, blz. 16 vv.

12) Reeds in 1545 het die predikant Pierre Bruly te Doornik op die brandstapel gesterf. Sien G. P. van Itterson, D. Nauta, e.a., *Geschiedenis van de Kerk*, Kampen 1964, blz. 122. Vgl. ook C. Hooijer, *Oude Kerkordeningen der Nederlandsche Hervormde Gemeenten*, Zalt-Bommel 1865, blz. 1-2.

13) C. Hooijer, a.w., blz. 3.

14) C. Hooijer, a.w., blz. 2.

15) Vgl. H. Bouman, *Gereformeerd Kerkrecht*, Kampen 1970², Deel 1, blz. 282.

16) H. Berkhof, a.w., blz. 210-211.

17) A. D. Pont, *Ongepubliseerde Kerkgeskiedenis Klasaantekeninge*, bls. 64.

volginge teen die protestante, het saam met die nasionale verset ook 'n godsdienstige verset gegroei. Na 1560 het hierdie godsdienstige en nasionale verset nader aan mekaar beweeg om uiteindelik 'n gesamentlike front teen Spanje te vorm¹⁸). Hierdie verbinding van religieuse en patriotiese ideale het aan die Nederlandse volk die stukrag verleen om met doodsveragting die tagtigjarige stryd teen Spanje aan te knoop en van hierdie stryd was die Calvinisme die hart en siel¹⁹).

Tussen die jare 1555 en 1568 is die grondslag vir hierdie stryd gelê. In hierdie jare het die Calvinisme sterker na vore getree en ook duidelik getoon dat hulle uit 'n ander hout gesny is as die Lutheranisme, Anabaptisme en Sakramentarisme wat tot op daardie stadium die vervolginge maar lydsaam aanvaar het²⁰). Hierin het die beginsel van Calvyn, waarin hy die reg van opstand teen die owerheid aan die laere magistrate toegeken het, waar die owerheid die regte en vryhede van sy onderdane vertrap het, 'n baie belangrike rol gespeel²¹).

Veral tussen die jare 1561 en 1567 het gebeurtenisse plaasgevind wat vir die Calvinisme in die besonder, maar ook vir die Nederlandse volk as geheel van die allergrootste betekenis was. Die eerste wat genoem kan word was die verskyning van die *Confessio Belgica* in die jaar 1561. Hierdie geskrif is opgestel deur Guido de Brès, een van die bekendste Calvinistiese predikante in die Suidelike Nederlande en was bedoel as 'n apologie en verweerskrif ten behoeve van die hervorming in die Nederlande voor die owerheid²²). Hoewel dit nie so bedoel was nie, is hierdie konfessie baie gou deur die Calviniste as geloofsbelydenis aanvaar en waardeer²³). Hierin het die Calviniste „hulle hele geloof in Jesus Christus op grond van die Skrif bely”²⁴).

Nie alleen het die Calviniste nou 'n duidelike geloofsbelydenis gehad waarmee hulle hul kon verweer nie, maar hierdie geloofsbelydenis het ook belangrike geloofswaarhede bevat oor die kerk en die orde van die kerk wat van groot betekenis was vir die organisasie van die kerk. Dit is opvallend hoe vinnig die religieuskerklike lewe in die Nederlande verander het kort na die publikasie van die konfessie. Dit het beslis 'n bepalende rol gespeel

¹⁸) R. H. Bremer, a.w., blz. 17.

¹⁹) W. J. Kooiman, a.w., blz. 245.

²⁰) R. H. Bremmer, a.w., blz. 17.

²¹) J. Calvinus, *Institutio Christianae Religionis*, IV, 20, 31.

²²) Vir vollediger gegewens oor De Brès en die Nederlandse Geloofsbelydenis sien A. D. R. Polman, *Onze Nederlandsche Geloofsbelydenis*, Franeker, z.j., Deel I, blz. 102 vv. Vgl. ook B. J. Engelbrecht, *Die Nederlandse Geloofsbelydenis Vier Eeue Oud*, artikel in die *Hervormer* van November 1961, bls. 8 vv.

²³) Daar bestaan aanduidings dat die konfessie reeds in 1561 al in die Suide as amptelike geloofsbelydenis aanvaar is. Vgl. J. de Jong, a.w., blz. 20, voetnoot 1.

²⁴) B. J. Engelbrecht, a.w., bls. 29.

in die totstandkoming van 'n georganiseerde kerklike lewe in 'n situasie wat toe nog taamlik vloeiend en verward was²⁵).

Juis daarom kan in die tweede plek genoem word die byeenkomste van die tien Waalse Sinodes tussen 1563 en 1566, waar die kerkverband van die Waalse Kerk gekonstitueer is²⁶). Behalwe die duidelike invloed van die Confessio Belgica, is dit ook duidelik dat hierdie Sinodes baie nou aangesluit het by die Franse Kerk. Dit is hier van belang om daarop te wys dat die ideaal om al die Nederlands-Calvinistiese gemeentes in een kerklike organisasie byeen te bring, juis in die Waalse Kerk ontstaan het. Dit blyk uit 'n brief in 1565 van die kerkraad van Antwerpen aan die kerkraad van Emden waarin hulle te kenne gegee het dat hulle van voorneme was om al die predikante uit die Nederlandse en vlugtelinggemeentes byeen te roep om oor sommige „Zwarigheden” te handel²⁷). Vanweë die gevaarlike tye kon so 'n byeenkoms egter nie plaasvind nie.

Beide hierdie Belydenis en Kerklike organisasie het 'n belangrike rol gespeel in die weerbaarmaking van die Calvinisme teen die aanslae van vervolging. Verder het dit ook daartoe meegewerk dat die Calvinisme, toe die nasionale en godsdienstige verset verenig is, die leidende rol verkry het²⁸).

Die eerste tekens van verset het egter nie van die Calviniste uitgegaan nie maar wel van die Roomse kant. Tussen 1564 en 1565 het drie figure uit die Roomse adel, prins Willem van Oranje, wat op daardie stadium nog goed Rooms was, asook die Graaf van Egmond en die Graaf van Hoorn, gepoog om onder andere die sogenaamde plakkate opgeskort of minstens gemagtig te kry²⁹). Hulle pogings het egter nie geslaag nie.

Eers in 1566 tree die Calviniste ook openlik tot die verset toe, as op 15 April deur die „Noble Compagnie”, bestaande uit seshonderd edelliede wat Calviniste en Erasmiaansgesinde Rooms omvat het³⁰), 'n smeekskrif aan die landvoogdes Margaretna van Parma voorgelê word om die inkwisisie af te skaf en die Sate-generaal byeen te roep³¹).

Hoewel slegs vae beloftes gemaak is, het die verwagting tog gegroei dat 'n verandering sou kom. Resultaat hiervan was dat

25) R. H. Bremmer, a.w., blz. 20.

26) Die acta van hierdie sinodes, wat om veiligheidsredes onder skuilname uitgegee is, verskyn by C. Hooijer, a.w., blz. 7-24.

27) Sien J. de Jong, a.w., blz. 54-55.

28) R. H. Bremmer, a.w., blz. 20.

29) R. H. Bremmer, a.w., blz. 18 en 25.

30) By die geleentheid is waarskynlik die skeldnaam „gueux” (bedelaar) gebruik wat die ere naam „Geus” geword het. W. J. Kooiman, a.w., blz. 246. Calvinistiese edelliede was die vernaamste leiers van hierdie „Verbond der Edelen”. Vgl. R. H. Bremmer, a.w., blz. 18-19.

31) W. J. Kooiman, a.w., blz. 246 en R. H. Bremmer, a.w., blz. 19.

deur die sogenaamde Hagepreke die Calvinisme openlik verkondig is dwarsdeur die Nederlande³²). Hoewel nie so bedoel nie, het dit weer tot gevolg dat in Augustus 1566 'n beeldestorm plaasgevind en talle kerkgeboue verniel is.

Soos te wagte het Filips II skerp gereageer. Hy het Margaretha as landvoogdes vervang met die hertog van Alva, wat met 'n sterk leër na die Nederlande gestuur is. Onmiddellik het Alva die „Raad van Beroerten” ingestel wat met 'n afskuwelike skrikbewind begin het³³). Duisende hervormingsgesindes is om die lewe gebring, asook talle nasionaalgesinde Roomsies waaronder ook Egmond en Hoorn. Behalwe vir 'n enkele sukses te Heiligerlee deur Lodewyk van Nassau, is al die leërs van prins Willem verslaan. Nog meer duisende moes vlug, insluitende prins Willem. Teen die middel van 1568 was Alva weer volkome in beheer van sake.

Die Convent van Wezel 1568.

Uit die voorgaande is dit duidelik hoe donker die toestande vir die Reformasie teen 1568 in die Nederlande werklik was. Trouens dit het voorgekom asof Filips II in sy doel geslaag het om die hervorming daar uit te roei. Tog het juis in hierdie tyd die Convent van Wezel byeengekom, vol geloofsmoed en hoop vir die toekoms. Dit blyk duidelik uit die Wezelse artikels self, as gestel word: „dat zo wanneer God de Here zal in Nederland geopend hebben de deur tot verkondiging Zijns Woords³⁴). Alleen manne van geloofsmoed kon onder sulke omstandighede nog so dink.

Omdat die Artikels van Wezel feitlik die enigste dokument is wat oor hierdie byeenkoms bekend is, val dit baie moeilik om 'n presiese antwoord te vind op vroeë soos wat die direkte aanleidende oorsaak tot die hou van die Convent was en wie die voorbereidende maatreëls getref het. Wat hierdie vroeë aanbetref is die volgende moontlikhede al genoem:

1. Twiste in die Londense vlugtelinggemeente insake doopgetuies en die bevoegdheid van die kerkraad by die opstel van 'n kerkorde, wat heelwat beroering, ook in die gemeentes buite Londen, veroorsaak het³⁵). Om advies by die Geneefse Kerk te kry insake hierdie twiste het die gemeente te Norwich onder andere Herman Moded, wat later skriba van Wezel sou wees,

³²) Die eerste van hierdie Hagepreke, wat kerkdienste in die oop veld was, het plaasgevind in Junie 1566 te Antwerpen. R. H. Bremmer, a.w., blz. 19.

³³) Deur die volk is hierdie raad ook die „Bloedraad” genoem. W. J. Kooiman, a.w., blz. 246.

³⁴) Vgl. Hoofstuk 1, artikel III van die Artikels, G. H. Kersten, a.w., blz. 11.

³⁵) Vgl. hier D. Nauta, *Opera Minora*, Kampen 1961, blz. 45 en J. de Jong, a.w., blz. 63 voetnoot 2.

na Geneve gestuur³⁶). Gedurende die voorjaar van 1568 het hy deur Emden en Wezel na Geneve gereis. Op hierdie reis het hy heelwaarskynlik met Philips van Marnix³⁷), heer van St. Aldegonde, wat as auctor primarius tot die hou van die Convent aanvaar word, asook Petrus Datheen³⁸), wat voorsitter te Wezel sou wees, samesprekings gehad.

As nou bedink word dat aldrie hierdie persone in die belangrike jare 1561-1567 in die suidelike Nederlande werksaam was³⁹), dan kan seker aanvaar word dat hulle kennis gedra het van die ideaal om al die Nederlands-Calvinistiese gemeentes in een kerklike organisasie byeen te bring, waarna reeds verwys is. Die moontlikheid is selfs daar dat juis hulle die ideaal aldaar geplant en bevorder het. Verder was hulle seker ook bewus van die belangrike rol wat 'n behoorlike kerklike organisasie in die suidelike Nederlande gespeel het in die weerbaarmaking van die Calvinisme. Uit hierdie genoemde oorwegings kan wel moontlik afgelei word dat die reis van Moded na Geneve in verband met die swiste te Londen 'n vername stoot gegee het tot die hou van die Convent⁴⁰).

2. 'n Tweede moontlikheid wat genoem word is dat daar verwag is dat Prins Willem van Oranje, wat intussen die Roomse Kerk verlaat het en Lutheraan geword het en wat met taaie volharding aanhou planne beraam het om die Nederlande van die Spaanse juk te bevry, sukses sou behaal⁴¹). Hierdie moontlikheid word afgelei uit die hoopvolle toon wat in die Wezelse artikels deurklink soos byvoorbeeld in die maatreëls waarin 'n sinode op Nederlandse bodem in vooruitsig gestel word⁴²). Hier moet veral ook in gedagte gehou word dat Marnix, wat nie alleen teoloog was nie, maar ook staatsman, by die moontlike sukses van Oranje, reeds vroegtydig die voorbereidende maatreëls wou laat tref, sodat by eventuele vryheid onmiddellik alle gemeentes van die Nederlandse Kerk in 'n sinode byeengebring kon word om 'n behoorlike kerklike organisasie tot stand te bring⁴³).

³⁶) Vir vollediger gegewens oor Moded vgl. J. de Jong, a.w., blz. 112.

³⁷) Vir meer gegewens oor Marnix vgl. J. de Jong, a.w., blz. 163 vv.

³⁸) Sien oor Datheen, J. de Jong, a.w., blz. 110vv.

³⁹) Moded het nie alleen medewerking verleen aan Guido de Bres by die opstel van die Confessio Belgica nie, maar was reeds in 1562 op die Sinode van Antwerpen teenwoordig. Sien J. de Jong, a.w., blz. 120. Datheen weer het reeds in 1566 in die Suidelike Nederlande as predikant gedien. Sien J. de Jong, a.w., blz. 111. Marnix het in 1566 twee Sinodes te Antwerpen bygewoon. Sien J. de Jong, a.w., blz. 165.

⁴⁰) Sien D. Nauta, a.w., blz. 45.

⁴¹) H. Berkhof, a.w., blz. 215; J. de Jong, a.w., blz. 57.

⁴²) Vgl. hier bv. Hoofstuk 1, artikels III, VII en VIII. G. H. Kersten, a.w., bls. 11 en 12.

⁴³) J. de Jong, a.w., blz. 163, en vgl. ook W. J. Kooiman, a.w., blz. 246.

3. Derdens is dit natuurlik ook moontlik dat beide die vorige momente gesamentlik as direkte aanleidende oorsake gesien kan word⁴⁴).

Behalwe die reeds genoemde drie persone, Marnix, Moded en Datheen, word ook nog Gaspar van der Heyden, wat in 1571 die voorsitter van die Sinode van Emden sou wees, genoem as een van die voorbereiders vir die Convent van Wezel⁴⁵). Sowel Datheen as Van der Heyden was in 1568 predikant by die vlugtelinggemeente te Frankenthal en daarom het die offisiële oproep tot die Convent, wat om veiligheidsredes mondeling geskied het, waarskynlik uit hierdie stad in die Paltz uitgegaan⁴⁶).

Hoewel die grootste konsentrasie Nederlandse vlugtelingte te Emden gevind kon word en dit vir hulle ook 'n veilige hawe was, was die jaar 1568 minder geskik vir die hou van die Convent aldaar vanweë die direkte bedreiging van Alva asook 'n pessiekte wat daar uitgebreek het⁴⁷). Daarom is die stad Wezel aan die Ryn, in die hertogdom Kleef, gekies vir die hou van die Convent⁴⁸).

Hoewel baie onstandvastig, was hertog Willem van Kleef tog hervormingsgesind⁴⁹). Offisieel het hy, om moeilikhede te voorkom, verbied dat ballinge of vlugtelingte na sy land mag kom. Aan die ander kant het hy dit tog oogluikend toegelaat⁵⁰) Dit het meegebring dat vele vlugtelingte uit die Nederlande ook daar 'n veilige onderdak gevind het en daarom is Wezel in 1568 beskou as die geskikste plek vir die hou van die Convent. Die Convent het egter nie in die openbaar vergader nie, maar het „in 't geheim en in alle stilte, zelfs buiten weten der Overheid in besloten vergadering byeengekom, om nie die aandag van Alva op Wezel te vestig nie⁵¹).

Die Convent van Wezel wat aan die einde van Oktober 1568 byeengekom het⁵²), was geen sinodale vergadering nie, aangesien dit nie saamgestel was uit amptelik gestuurde verteenwoordigers van gemeentes of meerdere vergaderings van die kerk nie⁵³). Die artikels self toon ook duidelik dat die vergadering homself nie

⁴⁴) J. de Jong, a.w., blz. 57.

⁴⁵) J. de Jong, a.w., blz. 63.

⁴⁶) J. de Jong, a.w., blz. 63.

⁴⁷) Vanweë die feit dat Lodewyk van Nassau, na 'n nederlaag teen Alva, daar skuiling gevind het, het Alva gedreig om Emden aan te val. J. de Jong, a.w., blz. 66.

⁴⁸) J. de Jong, a.w., blz. 67.

⁴⁹) J. de Jong, a.w., blz. 69.

⁵⁰) J. de Jong, a.w., blz. 71.

⁵¹) J. de Jong, a.w., blz. 72.

⁵²) Die datum 3 November moet as die sluitingsdatum van die Convent aanvaar word.

⁵³) Voetius definieer 'n sinode as volg: „conventus legitime convocatus, constans ex delegatis plurium ecclesiarum ad negotia et causas ecclesiasticas tractandas atque absolvendas”. G. Voetius, *Politica ecclesiastica*, Amsterdam 1676, Pars 111, p. 182.

gesien het as 'n sinode nie, maar daar is wel 'n sinode in vooruit-sig gestel. Die byeenkoms te Wezel kan dus alleen gesien word as 'n konferensie of convent van leiers en woordvoerders van die Nederlandse gemeentes, bestaande uit predikante, kerkraads-lede en vername lidmate wat daar vergader het⁵⁴).

Die Convent kon daarom geen bindende besluite vir die kerk neem of 'n amptelike kerkorde opstel nie en hulle besluite was daarom alleen voorbereidend en voorlopig. Tog kan gesê word dat te Wezel die grondlyne getrek is waarlangs die kerklike lewe behoort te beweeg⁵⁵). In die sin het die Convent die basis gelê waarop die sinode wat in vooruitsig gestel is, sou kon voortbou.

Hoewel die Convent nie die bindende besluite van 'n sinode kon neem nie, beteken dit nie dat die besluite wat te Wezel geneem is geen gesag in die kerk gedra het nie. Dit was duidelik die bedoeling van die Convent om bepaalde reëlings tot stand te bring met die oog op die kerklike lewe waaraan alle gemeentes van die Nederlande hulle „zij het nie formaliter dan toch realiter” moes hou⁵⁶). Hier moet veral ook in gedagte gehou word wat die omvang van die Convent was. Hoewel dit nie seker is of al 63 ondertekenaars van die artikels op die Convent self teenwoordig was nie, is dit in elk geval duidelik dat die ondertekenaars uit alle dele van die Nederlandse Kerk afkomstig was naamlik uit Suid- en Noord-Nederland asook uit die vlugteling-gemeentes in Oos-Friesland, die Paltz en Engeland⁵⁷). Dit was inderdaad 'n nasionale Convent wat van nasionale betekenis was.

Kerkordelike Agtergronde van die Convent van Wezel.

Daar moet nou nog ingegaan word op die vraag watter kerkordelike reëlings by die Convent van Wezel as voorbeelde en rigtingwysers gedien het. Die eerste wat in hierdie verband genoem moet word is die Ordonnances ecclesiastique van Geneve, daarna die Discipline ecclesiastique van die Franse Kerk van 1559, die Londense kerkorde van 1554 asook die besluite van die Waalse sinodes van 1563-1566.

i. Die Ordonnances ecclesiastique van Geneve.

Hierdie kerkorde is deur Calvyn opgestel vir die kerk in Geneve en is in November 1541 in werking gestel. By die opstel van hierdie kerkorde is Calvyn wel beïnvloed deur die kerkorde-

⁵⁴) J. de Jong, a.w., blz. 29.

⁵⁵) D. Nauta, a.w., blz. 55.

⁵⁶) D. Nauta, a.w., blz. 45.

⁵⁷) Vgl. hier vir volledige bespreking van almal wat die artikels onderteken het J. de Jong, a.w., blz. 107-209. Volgens Hoojer was daar nie meer as 38 persone op die Convent self teenwoordig nie. C. Hoojer, a.w., blz. 27.

like reëlings van Martin Bucer van Straatsburg⁵⁸). Calvyn het die gedagtes en beginsels van Bucer egter nie net so oorgeneem nie, maar hy het dit self in die lig van die Skrif beoordeel en sy eie stempel daarop afgedruk⁵⁹). Die duidelike en bruikbare beginsels wat Calvyn in sy kerkorde vanuit die Skrif getrek het, is byna vanselfsprekend vir die hele Calvinistiese Reformasie aanvaar. Met reg kan gesê word dat Calvyn in hierdie kerkorde die grondslag gelê het vir die kerklike lewe in die Reformatoriese kerke⁶⁰).

Dit kan aanvaar word dat die *Ordonnances ecclesiastique* te Wezel gebruik is. Hier moet in gedagte gehou word dat Moded, wat skriba van die Convent was soos reeds daarop gewys is, op sy terugreis vanaf Geneve na Norwich, die Convent bygewoon het en dat hy heelwaarskynlik 'n eksemplaar van die *Ordonnances*, wat in 1561 gepubliseer is, by hom gehad het⁶¹).

Dat die *Ordonnances* wel gebruik is, is aanwysbaar in byvoorbeeld hoofstuk VIII van die Artikels van Wezel waar die predikantsondes byna letterlik uit die *Ordonnances* van 1561 oorgeskryf is. Verder blyk die invloed van die *Ordonnances* ook by die beskrywing van die ampte⁶²).

ii. Die *Discipline ecclesiastique* van 1559.

Hierdie kerkorde is in 1559 op 25 Mei op die Sinode van Parys vir die Franse Kerk vasgestel. Die predikant Antoine de Chandieu, word as opsteller aanvaar en hy het op sy beurt gebruik gemaak van die *Ordonnances* van Calvyn⁶³). Wat veral van belang is by hierdie kerkorde is dat hier die presbiteriaal-sinodale vorm van kerkregering weergegee word. In die *Discipline* word die basiese kerkordelike reëlings van 'n kerk dwarsdeur 'n land gegee. Hierin verskil dit wel van die *Ordonnances* wat 'n kerkorganisasie op die oog gehad het wat 'n lokale karakter gedra het⁶⁴).

Dit kan nie met sekerheid gesê word of die *Discipline* self te Wezel gebruik is nie. Dat die *Discipline* wel invloed te Wezel gehad het, al is dit indirek, is egter seker. Hier kan byvoorbeeld gedink word aan die talle persone wat te Wezel byeengekom

⁵⁸) A. D. Pont, *Martin Bucer 1491-1551*, artikel in die Almanak van die Nederdui'sch Hervormde Kerk 1964, bls. 71.

⁵⁹) J. J. P. Müller, *Die Dordtse Kerkorde van 1618*, artikel in die *Hervormde Teologiese Studies*, Jaargang 25, Afl. 2, bls. 88.

⁶⁰) Vgl. hier H. Bouwman, a.w., blz. 232 vv.

⁶¹) Th. L. Haitjema, *Nederlands Hervormde Kerkrecht*, Nijkerk 1951, blz. 18.

⁶²) H. Bouwman, a.w., blz. 291 noot 2. Nauta wys daarop dat die invloede van die *Ordonnances* op Wezel nie oorbeklemtoon moet word nie. D. Nauta, a.w., blz. 40.

⁶³) J. de Jong, a.w., blz. 15.

⁶⁴) Th. L. Haitjema, a.w., blz. 19.

het, wat uit die Waalse gemeentes afkomstig was, waar die Franse kerkorde beslis bekend was en gebruik is. Dit moet hier veral onthou word dat niemand minder nie as Datheen en Moded, onderskeidelik voorsitter en skriba van Wezel, self baie lank in die Suidelike-Nederlande gewerk het en dus goed op hoogte moes wees met die inhoud van die Discipline⁶⁵). Van die meerdere vergaderings, waarvan in die artikels van Wezel sprake is, kon Wezel alleen by die Discipline die basiese beginsels vind, al was dit ook via die invloed van die Wale op die Convent.

iii. Die Londense Kerkorde van 1554.

Die kerkorde is vir die oudste Nederlandssprekende gemeente te Londen opgestel deur Johannes a'Lasco, Martin Micron en die ouderling Jan Utenhove. Die agtergronde van hierdie kerkorde het gelê in die kerkordelike reëlings van Huldrych Zwingli, Martin Bucer en in 'n mindere mate in die Ordonnances ecclesiastique⁶⁶). Deur middel van die persone uit Engeland, waaronder Moded getel het, het die Convent waarskynlik met hierdie kerkorde kennis gemaak.

In die besonder word die invloed van die Londense kerkorde op Wezel duidelik waar gehandel word oor die profeteamp, wat uit die Londense kerkorde oorgeneem is⁶⁷). Hierdie amp verdwyn egter uit die Nederlandse kerkordes na Wezel⁶⁸). Die behandeling van die amp van doktore, vertoon ook trekke van die Londense kerkorde.

iv. Die Waalse Sinodes van 1563 tot 1566.

Dit is hier voldoende om daarop te let dat nie alleen belangrike figure soos Datheen, Moded en Marnix uit die Suidelike Nederlande afkomstig was nie, maar dat minstens 34 van die ondertekenaars van die Wezelse artikels óf vlugtelinge uit die Suidelike Nederlande was óf nog daar gewoon en gewerk het⁶⁹). Hieruit is dit duidelik dat van die besluite van die Waalse Sinodes kennis geneem moes word en dit het seker ook gewig gedra. Die invloed van die Waalse Sinodes het egter waarskynlik daarin bestaan dat die beginsels van die Discipline ecclesiastique te Wezel sterk beklemtoon is⁷⁰).

⁶⁵) A. D. Pont, *Kerkreganteekeninge*, bls. 10.

⁶⁶) A. D. Pont, *Kerkreganteekeninge*, bls. 6 vv.

⁶⁷) H. Bouwman, a.w., blz. 291, voetnoot 2.

⁶⁸) Dat hierdie amp, wat via Zurich in die Londense kerkorde gekom het, uit die Nederlandse kerkordes verdwyn het, kan toegeskryf word aan die feit dat met die vermeerdering van die invloed van Calvyn, wat nie baie hoë waardering vir hierdie amp gehad het nie, daarvan afgesien is.

⁶⁹) Vgl. J. de Jong, a.w., blz. 203.

⁷⁰) Die invloed van die Waalse Kerk op die Nederlandse Kerk as geheel was inderdaad baie groot. Vandaar dat gesê kan word: „Men noemt haar de stam, op welke onze Noord-Nederlandse geënt is . . .” Sien C. Hooijer, a.w., blz. 6.

Die Betekenis van die Convent van Wezel.

By Wezel is 'n begin gemaak om die ideaal van 'n behoorlik gekonstitueerde kerkverband vir al die gemeentes van die Nederlandse Kerk te verwesenlik. Daar is die basiese grondreëls gelê vir die organisasie van die plaaslike gemeente en die organisasie vir die lewe in die kerkverband soos dit in die Nederlandse Ge-loofbelydenis uiteengesit is⁷¹). By Wezel is die basis van die presbiteriaal-sinodale vorm van kerkregering vir die Nederlandse Kerk gelê, wat by die latere sinodes nader uitgewerk kon word. Ook in Duitsland en veral in Wezel self, het die Wezelse Artikels tot gevolg gehad dat die Calvinisme ook daar getriomfeer het⁷²).

Die Nasionale Sinode van Emden 1571.

Die eerste amptelike sinode van die Nederlandse gemeentes wat ook die kerkverband gekonstitueer het, is gehou vanaf 4 tot 13 Oktober 1571 te Emden. Wat die politieke situasie aanbetref het daar in die Nederlande self niks verander nie en was Alva nog stewig in beheer. Prins Willem van Oranje was intussen egter steeds besig om allerlei planne te beraam om die Nederlande te bevry. Emden self was egter op daardie stadium nie direk deur Alva bedreig nie.

Hoewel hy nie self as afgevaardigde op die Sinode teenwoordig was nie, was Marnix weer eens die dryfkrag tot die hou van hierdie Sinode. Hierdie keer het hy Johannes Polyander, predikant by die vlugtelinggemeente van Emden en ook skriba van die Sinode, as helper gehad, terwyl ook Johannes Taffinus⁷³), Petrus Colonius en Petrus Datheen behulpsaam was⁷⁴). Hoewel Datheen en Colonius ook afgevaardig was, het hulle blykbaar nie die Sinode bygewoon nie, om 'n rede wat onbekend is⁷⁵).

Emden, die stad waar die Sinode byeengekom het, was geleë in Oos-Friesland, teenswoordig 'n deel van Wes-Duitsland. Daar het talle vlugteling 'n veilige hawe gevind en die grootste getal vlugteling uit die Nederlande het daar saamgetrek. Verder is vanuit Emden ook nog buite die grense van Oos-Friesland aan ver verwyderde gemeentes hulp bewys. Daarom is Emden al genoem „seminarium omnium ecclesiarum Belgicarum”⁷⁶). In die vorstedom van Oos-Friesland het die reformasie reeds vroeg tot stand gekom. Hiertoë het die regeerders Edzard 1, sy seun

⁷¹) A. D. Pont, *Kerkregentekeninge*, bls. 16, vgl. ook J. de Jong, a.w., blz. 210 vv.

⁷²) J. de Jong, a.w., blz. 212 vv.

⁷³) Hy was die tweede ondertekenaar van die Kerkorde van Emden, waaruit miskien afgelei kan word dat hy op die moderamen gedien het. Sien hier D. Nauta, a.w., blz. 41.

⁷⁴) D. Nauta, a.w., blz. 53.

⁷⁵) D. Nauta, a.w., blz. 53, noot 2.

⁷⁶) C. Hooijer, a.w., blz. 54.

Enno II en na sy oorlye laasgenoemde se weduwee, Anna van Oldenburg, veel bygedra. In 1543 het Anna van Oldenburg onder andere vir Johannes a'Lasco, die Poolse edelman wat daar kom skuiling soek het, aangestel as superintendent van die kerke en hy het veel gedoen om die hervorming aldaar heg te vestig en 'n behoorlik georganiseerde kerklike lewe daar tot stand te bring⁷⁷⁾. Dit is daarom begryplik dat toe die gevare, wat in 1568 'n vergadering daar verhoed het verdwyn het, die Sinode in 1571 juis daar vergader het.

Volgens die Acta van die Sinode was die vergadering 'n „verzameling van de Nederlandse kerken die onder het kruis zitten, en in Duitsland en Oost-Friesland verstrooid zijn”⁷⁸⁾. Dit is hier van belang om daarop te let dat die gemeentes in Engeland nie genoem word nie. Vanweë owerheidsverhindering kon die Engelse gemeentes naamlik niemand na die Sinode stuur nie⁷⁹⁾. Verder was daar ook geen afgevaardigde uit Noord-Nederland teenwoordig nie. Wat die rede hiervoor was, is nie presies duidelik nie, hoewel daar aanduidings bestaan dat in die Noord-Nederlande besware teen die hou van 'n sinode was⁸⁰⁾. Hoewel dit dus 'n wettige vergadering was, was dit tog nie 'n nasionale sinode in die volle sin van die woord nie.

Die Sinode is op 4 Oktober 1568 gekonstitueer uit negentien predikante, drie toekomstige predikante, twee vroeëre predikante⁸¹⁾ en vyf ouderlinge, met Gasparus van der Heyden uit Frankenthal as voorsitter en Johannes Polyander van Emden as skriba.

Van diegene wat die Convent van Wezel bygewoon het, was twee predikante, Hermanus Moded, skriba van Wezel, en Johannes Lippius, asook twee ouderlinge, Christophorus Becanus en Hermanus Meranus, teenwoordig⁸²⁾.

In die acta van die Sinode word nie vermeld watter vroeëre kerkordelike reëlings geraadpleeg is nie. Daar word selfs niks gerep van die Convent van Wezel nie. Tog kan daar met 'n redelike mate van sekerheid aanvaar word dat, met Herman Moded, die skriba van Wezel teenwoordig, daar wel 'n offisiële eksemplaar van die Wezelse Artikels voor die vergadering sou gedien het⁸³⁾. Verder kan ook al die kerkordes genoem word wat

⁷⁷⁾ C. Hooijer, a.w., blz. 55.

⁷⁸⁾ G. H. Kersten, a.w., blz. 41.

⁷⁹⁾ H. Bouwman, a.w., blz. 295.

⁸⁰⁾ H. Bouwman, a.w., blz. 294, noot 2.

⁸¹⁾ Vgl. die ondertekeningslys by C. Hooijer, a.w., blz. 64-65.

⁸²⁾ Oor die posisie van Moded op die Sinode bestaan daar heelwat vrae, aangesien daar by sy naamtekening geen nader omskrywing is deur wie hy gestuur is nie. Vir 'n moontlike verklaring sien D. Nauta, a.w., blz. 41-43.

⁸³⁾ Nauta spreek die gedagte uit dat Moded juis tot die vergadering toegelaat is omdat hy 'n offisiële eksemplaar van die Wezelse artikels by hom gehad het. Sien D. Nauta, a.w., blz. 42.

by Wezel gebruik is, terwyl skynbaar ook gebruik gemaak is van die kerkorde van die Paltz en die Skotse kerkorde van 1571⁸⁴). Dit is egter duidelik dat die Franse kerkregtelike invloede te Emden die sterkste was, terwyl die invloed van die Londense kerkorde, wat nog te Wezel merkbaar was, by Emden verdwyn het⁸⁵).

Die groot betekenis van die Sinode van Emden lê egter daarin dat „met die gesamentlike aanvaarding van ’n gemeenskaplike belydenis (N.G.B.) en ’n gemeenskaplike kerkorde” die kerkverband van die Nederlandse Kerk amptelik tot stand gekom het⁸⁶). Op daardie stadium was die Nederlandse Hervormde Kerk nog ’n „vlugtende” kerk, wat nog steeds nie in die openbaar kon optree nie. Daarom was dit seker van die allergrootste betekenis vir die Nederlandse Kerk dat juis in die tyd, met die konstituering van die kerkverband, ’n hegte kerklike organisasie tot stand gekom het.

⁸⁴) A. D. Pont, **Kerkregaantekeninge**, bls. 18.

⁸⁵) Die profeteamp het byvoorbeeld verdwyn, terwyl die antihiërgiese bepalings in artikel 1, die superintendent soos in Londen en Emden gegeld het, onmoontlik gemaak het. Vgl. H. Bouwman, a.w., blz. 293.

⁸⁶) A. D. Pont, **Kerkregaantekeninge**, bls. 18.